

**Een archeologisch inventariserend
veldonderzoek (IVO) door middel van
proefsleuven en grondboringen in het
gebied Bovenlanden aan de Hamsterweg,
gemeente Bellingwedde (Gr.)**

H. Buitenhuis & N. van Malssen

ARC-Rapporten 2009-164

Groningen
28 oktober 2009
ISSN 1574-6887

Colofon

Een archeologisch inventariserend veldonderzoek (IVO) door middel van proefsleuven en grondboringen in het gebied Bovenlanden aan de Hamsterweg, gemeente Bellingwedde (Gr.)

ARC-Rapporten 2009-164
ARC-Projectcode 2009/426

Opdrachtgever
Waterschap Hunze en Aa's
Bevoegd gezag
Gemeente Bellingwedde
Beheer en plaats van documentatie
Archaeological Research & Consultancy

ARCHIS nummer
36308

Tekst
H. Buitenhuis & N. van Malssen
Afbeeldingen
B. Schomaker & N. van Malssen
Redactie
K. Otten

Status
definitieve versie

Autorisatie — C.G. Koopstra

Uitgegeven door
ARC bv
Postbus 41018
9701 CA Groningen

ISSN 1574-6887

Groningen, 28 oktober 2009

Een recente lijst van de ARC-Rapporten is te vinden op www.arcbv.nl

1 Inleiding

1.1 Aanleiding voor het onderzoek

In opdracht van het Waterschap Hunze en Aa's heeft Archaeological Research & Consultancy (ARC bv) een inventariserend veldonderzoek (IVO) door middel van proefsleuven en grondboringen uitgevoerd op een terrein aan de Hamsterweg op de grens van Bellingwedde en Reiderland. Het proefsleuvenonderzoek is uitgevoerd door mw. drs. M.C. Blom, drs. H.H. Bürmann en M.P. Wijnand MA; het booronderzoek is uitgevoerd door dr. H. Buitenhuis. Het veldwerk is uitgevoerd conform de eisen die gesteld worden in de Kwaliteitsnorm voor de Nederlandse Archeologie (KNA versie 3.1)¹ en het Programma van Eisen, dat is opgesteld door M. de Jong van het Steunpunt Libau te Groningen.

1.2 Ligging van het onderzoeksgebied

Het terrein is gelegen bij de driesprong van de Hamsterweg op de grens van de gemeentes Bellingwedde en Reiderland (afb. 1). Het terrein is gelegen tussen de Hamsterweg en het B. L. Tijdenskanaal. Ten tijde van het onderzoek was het terrein braakliggend. In het recente verleden is het als akker in gebruik geweest. Van het terrein is alleen een westelijk deel grenzend aan de Hamsterweg onderzocht. Het oppervlak van de zone waarin de proefsleuven zijn aangelegd bedraagt max. 5 ha en het gebied waar grondboringen zijn gezet max. 3 ha.

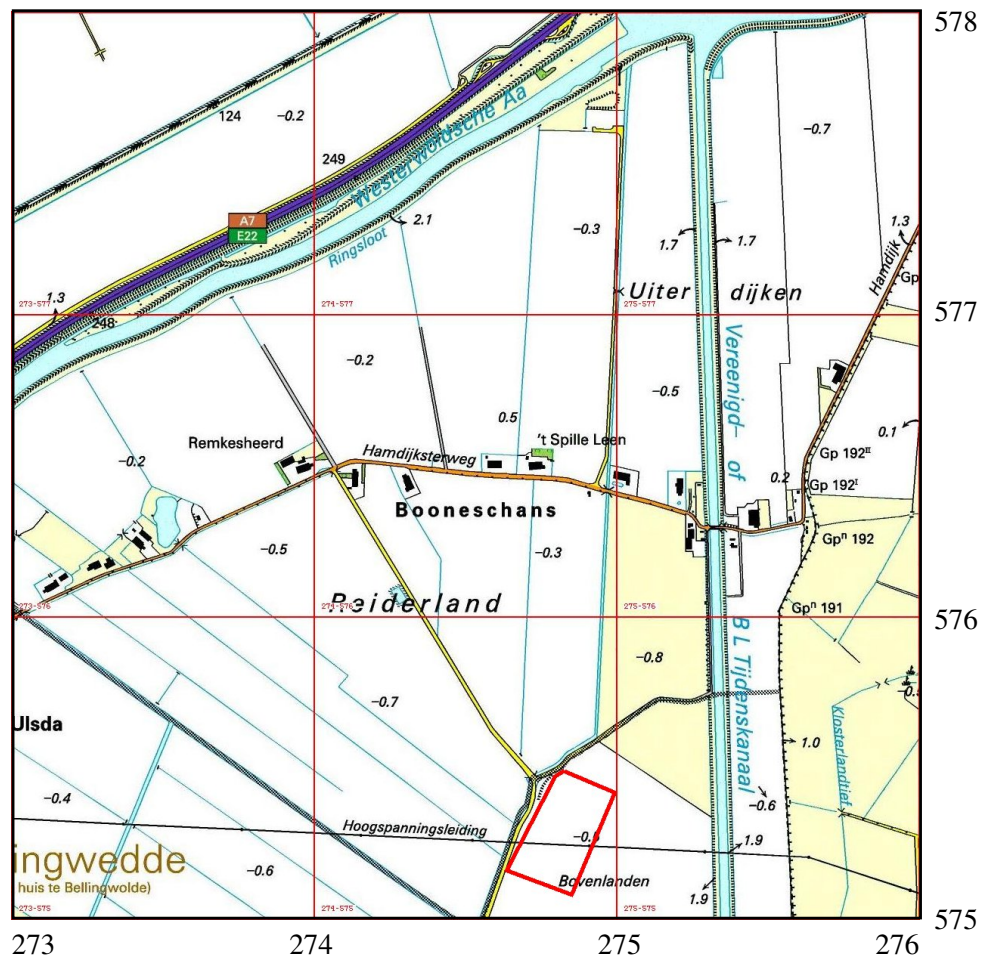
1.3 Objectgegevens

Provincie	Groningen
Gemeente	Bellingwedde
Plaats	Den Ham
Toponiem	Bovenlanden
Kaartblad	8C
Coördinaten	NO: 274.830/575.476 NW: 274.748/575.450 ZW: 274.654/575.189 ZO: 274.775/575.119
Periode	Steentijd en Middeleeuwen
Type bodem	Kalkarme drechtvaaggrond
Geomorfologie	Vlakte van getijafzettingen

1.4 Doel en reden van het onderzoek

Het doel van het proefsleuvenonderzoek is het vaststellen of en in hoeverre het direct ten westen van het onderzoeksterrein gelegen AMK-terrein 6821 (afb. 5)

¹De inhoud van de KNA kan worden geraadpleegd op www.sikb.nl.

Abbeelding 1. Topografische kaart van de onderzoekslocatie (rood omkaderd) en omgeving, voorzien van RD-coördinaten. Bron: Topografische Dienst Nederland.

zich uitstrekt tot in het plangebied. Het AMK-terrein wordt gezien als een terrein met een middeleeuwse nederzetting. Het booronderzoek diende ertoe te bepalen of er rekening moet worden gehouden met het aantreffen van sporen uit de steentijd en of in dit terrein ook mogelijk resten van de middeleeuwse nederzetting kunnen worden aangetroffen. Het plangebied maakt deel uit van het inrichtingsplan voor waterberging en robuuste verbindingzones in het gebied Hamdijk-Bovenlanden, dat deel uit maakt van een groter herinrichtingsgebied in de benedenloop van de Westerwoldse Aa. In het plangebied Bovenlanden staat het graven van een slenk met een omliggende moeraszone bestaande uit riet en ruigte gepland. In het PvE zijn de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

- 1 *Strekt het AMK-terrein 6821 zich uit tot in het plangebied?*
- 2 *Heeft zich in het (onderliggende) dekzand bewoning bevonden?*

1.5 Archeologische waarden en historische situatie

In de omgeving van het plangebied zijn archeologische resten bekend uit de steentijd, de Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd. Hoogstwaarschijnlijk was het plangebied vanaf de Bronstijd tot in de loop van de Middeleeuwen niet geschikt voor bewoning door de aanwezigheid van een veenmoeras. In de Middeleeuwen werd het gebied opnieuw bewoond. Deze bewoning werd in 1509 definitief beëindigd door de inbraak van de Dollard. AMK-terrein 6821 betreft een middeleeuwse nederzetting die in de Late Middeleeuwen door vernatting en uiteindelijk door de uitbreidingen van de Dollard tegen het einde van de 15e of in het begin van de 16e eeuw is verlaten. In het onderliggende pleistocene zand kunnen archeologische sporen en/of resten uit de steentijd aanwezig zijn. Dit zand is afgedekt door zowel veen als klei. Verwacht wordt dat door de afdekking met veen en klei weinig verstoring heeft plaatsgevonden. Middeleeuwse resten zullen zich in het veen bevinden, maar diepere sporen zullen in het veen en waarschijnlijk tot in het zand zijn ingegraven. Het aanwezige middeleeuwse materiaal kan echter wel gerold en verspoeld zijn door de Dollardinbraken in de 16e eeuw. Voor een volledige beschrijving van het onderzoeksgebied en de archeologische, fysisch-geografische en historische contexten wordt verwezen naar het door Steunpunt Libau uitgevoerd bureauonderzoek.²

1.6 Werkwijze

1.6.1 Proefsleuven

Er zijn drie proefsleuven aangelegd in het terreindeel tegenover het AMK-terrein 6821 (afb. 4). Deze proefsleuven waren 3 m breed en hadden een minimale lengte van 20 m. Er is één vlak aangelegd in de top van het veen, omdat hier het middel-

²*Inrichtingsplan voor de 'Benedenloop van de Westerwoldse Aa', 'Kuurbos Bos op Houwingaham' en 'Hamdijk Bovenlanden' (gemeenten Reiderland en Bellingwedde). Een Archeologisch Bureauonderzoek (15 april 2009).*

eeuwse maaiveld werd verwacht. Het vlak is geschaafd maar niet verder verdiept. Het vlak is gefotografeerd. De putten, het vlak en sporen zijn getekend op een schaal van 1:50. Er is een profielopname gemaakt en het vlak is door middel van metaaldetectie op archeologische voorwerpen onderzocht.

1.6.2 Booronderzoek

Direct ten zuiden van het proefsleuenterrein zijn tot aan de grens van het plangebied twaalf boringen gezet met een edelmanboor met een diameter van 7 cm en een guts van 3 cm. Deze boringen hadden als doel de verwachte zandopduiking te traceren. De boorkernen zijn zorgvuldig uitgelegd en beschreven. Ook zijn zij onderzocht op de aanwezigheid van archeologische indicatoren. Indien de zandopduiking zou worden aangetroffen, dienden met een megaboor grondmonsters van het pleistocene zand te worden genomen. De zandopduiking is echter niet aangetroffen en de megaboringen zijn derhalve niet geplaatst.

Afbeelding 2. Foto van een deel van het noordprofiel in put 2.

2 Resultaten

2.1 Proefsleuven

Op afbeelding 4 is de ligging van de proefsleuven gegeven. De putten zijn mechanisch uitgegraven tot in de top van het veen. In alle putten bestond de bodem uit een laag klei van 30–40 cm dik (Dollardklei), dat scherp overging in niet-amorf veen (afb. 2 en 3). Een amorfe veenlaag, die te verwachten zou zijn indien de top van het veen het maaiveld was geweest in de Middeleeuwen, is niet aangetroffen. Het veen is vrijwel onverstoord. In putten 1 en 3 is een zeer recente drainagegreppel gevonden. Verder zijn er geen sporen aangetroffen en zijn er geen vondsten gedaan.

2.2 Booronderzoek

Er zijn twaalf verkennende boringen uitgevoerd op de plaats waar een zandkop werd verwacht, waarin bewoningsresten uit de steentijd aanwezig zouden kunnen zijn. In bijlage 1 is de bodemopbouw in de boorpunten beschreven. In alle boorpunten is onder een 30–40 cm dikke kleilaag (Dollardklei) veen aangetroffen. De top van het bestaat soms uit een dunne laag zeer zwak tot matig amorf veen en gaat vrij snel over in niet-amorf veen. De onderste 10 cm van het veen is zeer kleiig. Op een diepte van 130–160 cm –mv is zand aangetroffen. In het zand konden geen sporen van een (podzol)bodem worden herkend. Alleen bij boorpunt 10 werd onder het veen een donkergrijze zandlaag aangetroffen dat een mogelijk restant van een podzol zou kunnen zijn. In geen van de boorpunten zijn archeologische

resten gevonden. Alleen in boorpunt 6 zijn in de bovenliggende Dollardklei enkele fragmenten baksteen aangetroffen. Omdat het zand zich vrij diep onder het maaiveld bevindt, en er dus geen duidelijke zandkop is aangetroffen, is besloten geen aanvullende megaboringen uit te voeren of grondmonsters van het zand te verzamelen.

Afbeelding 3. Foto van het vlak in put 2.

3 Samenvatting en conclusie

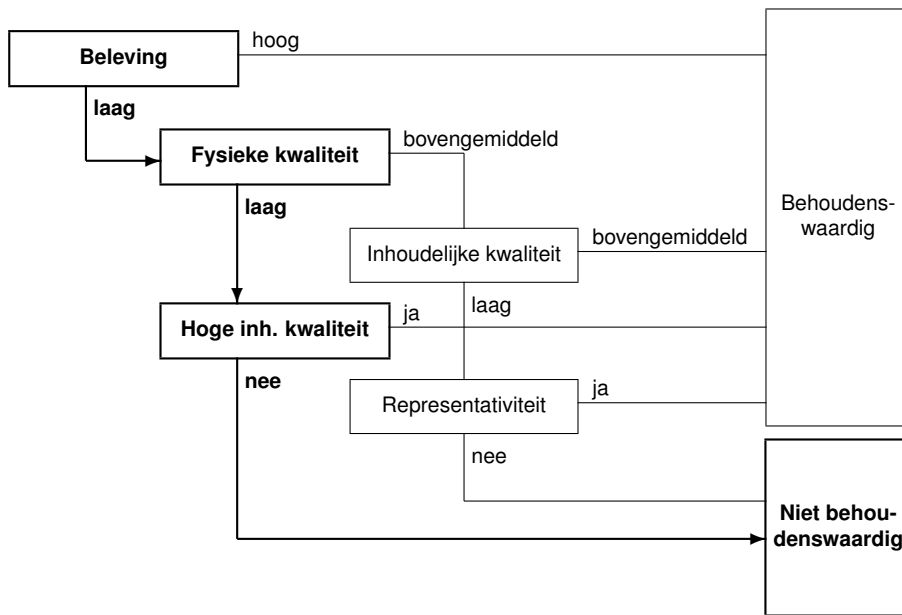
Doel van het proefsleuvenonderzoek was vaststellen of en zo ja in welke mate het direct ten westen van het onderzoeksterrein gelegen AMK-terrein 6821 zich uitstrekte tot op het onderzoeksterrein. Uit het proefsleuvenonderzoek is gebleken dat de ondergrond volledig onverstoord is. Er is geen aanwijzing gevonden dat hier in de Middeleeuwen activiteiten hebben plaatsgevonden. Dat de overgang van de klei naar het veen scherp is en de top van het veen niet tot slechts licht amorf is, wijst er op dat bij de overstromingen die de Dollardklei hebben afgezet, de bovenkant van het oorspronkelijke veen vermoedelijk is weggeslagen. In het overgebleven veen zijn geen verstoringen aangetroffen van archeologische aard. Het is duidelijk dat hier geen resten aanwezig zijn die gerelateerd kunnen worden aan het archeologische monument.

Het booronderzoek richtte zich op de mogelijke aanwezigheid van een zandkop direct ten zuiden van het proefsleuventerrein. Op deze zandkop zouden resten uit de steentijd aanwezig kunnen zijn. Het booronderzoek geeft echter aan dat het zand zich op een diepte van 130–160 cm –mv bevindt. Er is derhalve geen sprake van een duidelijk opduikende zandkop. Ook kon er in het zand, voor zover dit mogelijk was, geen oude bodem worden herkend. Het lijkt onwaarschijnlijk dat hier archeologische resten zijn te vinden. Beide onderzoeksvragen uit het PvE (zie blz. 3) moeten daarom ontkennend te worden beantwoord.

4 Waardering volgens KNA 3.1

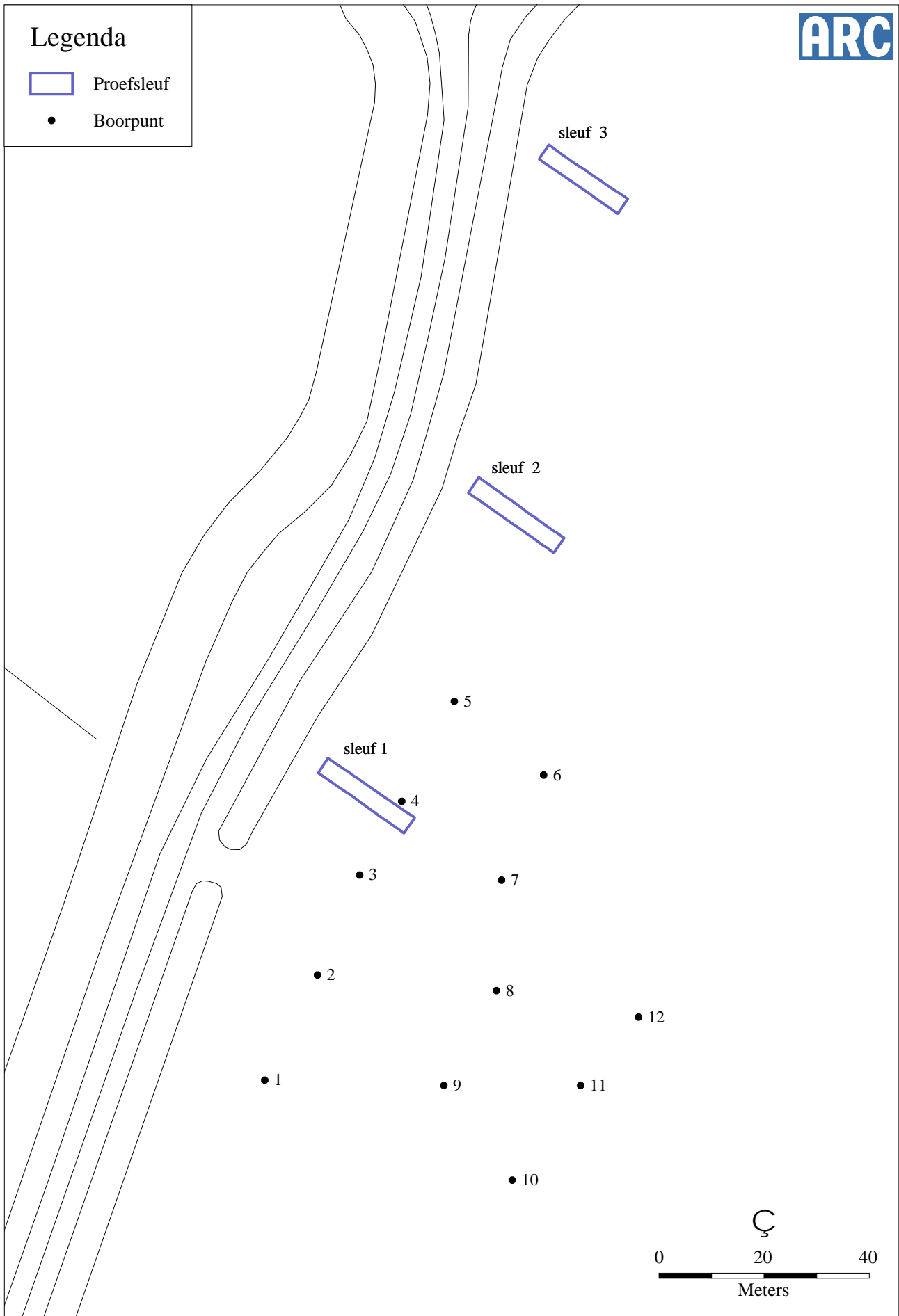
Hieronder wordt de waardering gegeven van de resultaten volgens de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie, versie 3.1. De waardering bestaat uit een scoretabel met uitleg en een beslissingsdiagram. In de scoretabel worden de resultaten van het onderzoek van een gewicht voorzien (mogelijke scores: 1 t/m 3). Een laag getal representeert een lage waarde en een hoog getal een hoge waarde. In het beslissingsdiagram wordt op basis van de scores in de tabel bepaald of het object behoudenswaardig is. De behoudenswaardigheid van de vindplaats is het leidende criterium voor het bepalen van de noodzaak voor vervolgonderzoek. Een korte uitwerking van de criteria waarmee in de scoretabel rekening is te vinden bijlage 2. Voor een volledige beschrijving van de normen en regels volgens welke deze waardering tot stand is gekomen, wordt verwezen naar de website van SIKB (www.sikb.nl), waar de documentatie voor deze waardering is te vinden onder 'Archeologie, KNA 3.1, H3 Inventariserend veldonderzoek, Waarderen (VS07)'.

<i>Beleving</i>		opmerkingen	
schoonheid			nvt
herinneringswaarde			nvt
<i>Fysieke kwaliteit</i>	score	opmerkingen	
gaafheid	–		nvt
conservering	–		nvt
<i>Inhoudelijke kwaliteit</i>	score	opmerkingen	
zeldzaamheid	–		nvt
informatiewaarde	–		nvt
ensemblewaarde	–		nvt
representativiteit	–		nvt

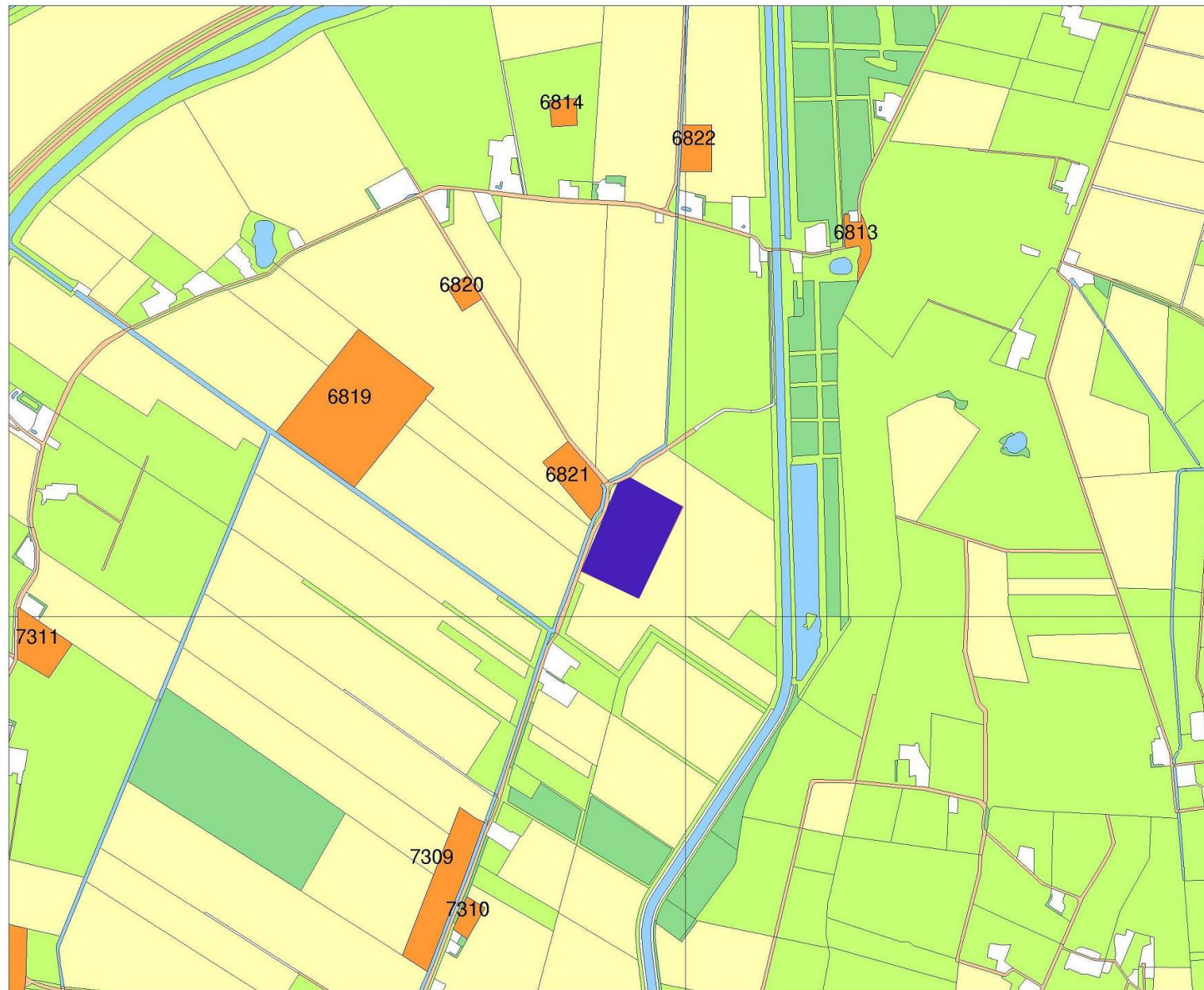

5 Aanbeveling

Het proefsleuvenonderzoek laat zien dat het onderzoeksterrein in de Middeleeuwen niet in gebruik is geweest: er zijn sporen noch vondsten aangetroffen. Concreete aanwijzingen dat AMK-terrein 6821 doorloopt tot in het onderzoeksgebied zijn niet gevonden. Ook het booronderzoek wijst niet op een middeleeuwse verstoring van de bodem. De zandkop met mogelijk sporen en/of resten uit de steentijd die hier werd verwacht, is niet aangetroffen. Omdat er geen aanwijzingen zijn dat er archeologische waarden aanwezig zijn, noch voor de Middeleeuwen als voor de steentijd, lijkt er geen bezwaar te zijn voor de voorgenomen werkzaamheden. De nabijheid van het archeologisch monument leidt echter tot de waarschuwing dat, indien onverwacht toch nog archeologische sporen of vondsten worden aangetroffen, deze onverwijld aan het bevoegd gezag dienen te worden vermeld.

Afbeelding 4. Locatie van de proefsleuven en boorpunten van het inventariserend onderzoek.

Legenda

MONUMENTEN

- archeologische betekenis
- archeologische waarde
- hoge archeologische waarde
- zeer hoge archeologische waarde
- zeer hoge arch waarde, beschermd

TOP10 ((c)TDN)

- bebouwd gebied
- doorgaande wegen
- bos
- bouwland
- weiland
- boomgaard/kwekerij
- heide
- zand
- begraafplaats
- water
- overig bodemgebruik
- HUIZEN

Archis2

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Abbeelding 5. De ligging van de onderzoekslocatie (blauw) ten opzichte van AMK-terrein 6821. Kaart: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed/Archis2.

Literatuur

Berendsen, H.J.A., 2004. *De vorming van het land*. Assen (Fysische geografie van Nederland). Vierde, geheel herziene druk.

Brandt, R.W. et al. (red.), 1992. *ARCHIS. Archeologisch Basis Register, versie 1.0*. Amersfoort.

Mulder, E.F.J. de et al., 2003. *De ondergrond van Nederland*. Groningen/Houten.

Bijlage 1 Boorstaten

Locatiebepaling	gemeten, GPS
Referentievlak	Nieuw Amsterdams Peil
Maaiveldhoogtebepaling	geschat, overige methoden
Nauwkeurigheid maaiveldhoogte	100 cm

De volgende afkortingen worden in de boorstaten gebruikt.

grondsoort (onderdeel lithologie)		s1	zwak siltig
K	klei		
V	veen	humus (onderdeel lithologie)	
Z	zand	h2	matig humeus
		h3	sterk humeus
bijmengsel (onderdeel lithologie)			
km	mineraalarm		

boring 1 *RD-X: 274.689. RD-Y: 575.257. Boormethode: edelmanboring.*

<i>diepte lithologie</i>	<i>kleur</i>	<i>grens</i>	
35 Ks1	grijs	scherp	<i>Plantenresten: weinig.</i>
100 Vkm	bruin	beëindigd	<i>Veen amorfiteit: niet tot zwak amorf.</i>

boring 2 *RD-X: 274.699. RD-Y: 575.277. Boormethode: edelmanboring.*

<i>diepte lithologie</i>	<i>kleur</i>	<i>grens</i>	
30 Ks1	grijs	scherp	
70 Vkm	zwartbruin	scherp	<i>Veen amorfiteit: zwak amorf.</i>
100 Vkm	bruin	beëindigd	

boring 3 *RD-X: 274.707. RD-Y: 575.296. Boormethode: edelmanboring.*

<i>diepte lithologie</i>	<i>kleur</i>	<i>grens</i>	
35 Ks1	grijs	scherp	
100 Vkm	bruin	beëindigd	<i>Veen amorfiteit: niet tot zwak amorf.</i>

boring 4 *RD-X: 274.715. RD-Y: 575.310. Boormethode: edelmanboring.*

<i>diepte lithologie</i>	<i>kleur</i>	<i>grens</i>	
30 Ks1	grijs	scherp	<i>Archeologische indicatoren: baksteen, spoor.</i>
50 Vkm	zwartbruin	scherp	<i>Veen amorfiteit: zwak tot matig amorf.</i>
100 Vkm	bruin	beëindigd	<i>Veen amorfiteit: niet tot zwak amorf.</i>

boring 5 *RD-X: 274.725. RD-Y: 575.329. Boormethode: edelmanboring, guts.*

<i>diepte lithologie</i>	<i>kleur</i>	<i>grens</i>	
50 Ks1	grijs	geleidelijk	
80 Ks1	grijs	scherp	<i>Opmerkingen: weinig.</i>
110 Vkm	zwartbruin	scherp	
135 Ks1	donker grijs	scherp	
160 Vkm	bruinzwart	beëindigd	

boring 6 RD-X: 274.742. RD-Y: 575.315. Boormethode: edelmanboring, guts.

diepte lithologie	kleur	grens	
35 Ks1	grijs	scherp	
50 Vkm	zwart	diffuus	Veen amorfiteit: matig tot sterk amorf.
130 Vkm	donker bruinzwart	beëindigd	Veen amorfiteit: niet tot zwak amorf.

boring 7 RD-X: 274.734. RD-Y: 575.295. Boormethode: edelmanboring, guts.

diepte lithologie	kleur	grens	
40 Ks1	bruin grijs	scherp	
140 Vkm	bruinzwart	scherp	Veen amorfiteit: zwak amorf.
145 Zs1	donker grijsbruin	beëindigd	

boring 8 RD-X: 274.733. RD-Y: 575.274. Boormethode: edelmanboring, guts.

diepte lithologie	kleur	grens	
35 Ks1	grijs	scherp	
110 Vkm	bruinzwart	geleidelijk	
130 Ks1h2	donker grijs	scherp	
140 Zs1	bruin	beëindigd	Geologische interpretaties: dekszand.

boring 9 RD-X: 274.723. RD-Y: 575.256. Boormethode: edelmanboring, guts.

diepte lithologie	kleur	grens	
40 Ks1	grijs	scherp	
110 Vkm	zwartbruin	scherp	
130 Ks1h3	donker grijs	scherp	
131 Zs1	bruin	beëindigd	

boring 10 RD-X: 274.736. RD-Y: 575.238. Boormethode: edelmanboring, guts.

diepte lithologie	kleur	grens	
45 Ks1	grijs	scherp	
130 Vkm	zwartbruin	scherp	
140 Ks1h3	donker grijs	scherp	
170 Zs1	bruin	beëindigd	Geologische interpretaties: dekszand.

boring 11 RD-X: 274.749. RD-Y: 575.256. Boormethode: edelmanboring, guts.

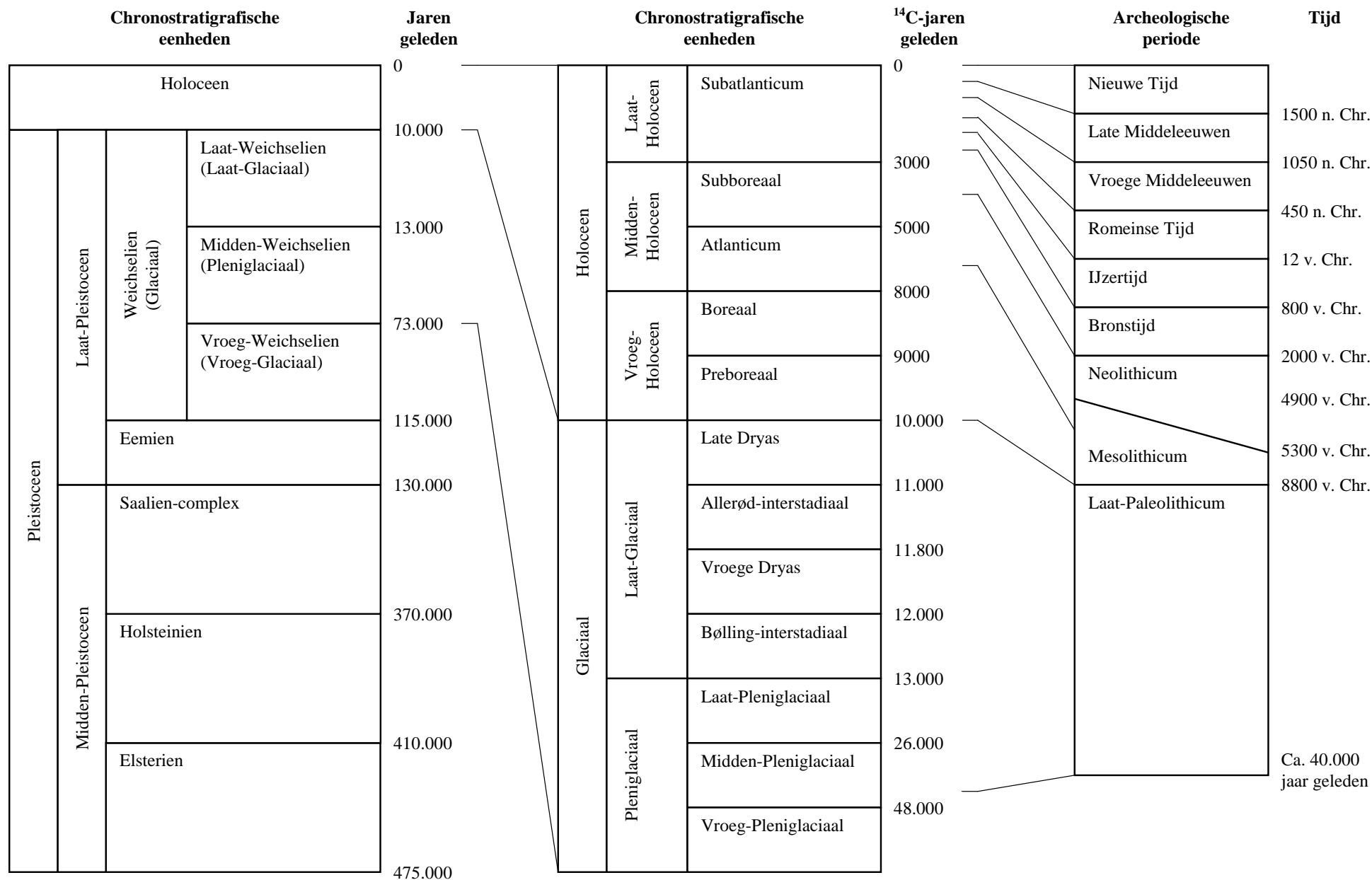
diepte lithologie	kleur	grens	
35 Ks1	grijs	scherp	
110 Vkm	zwartbruin	geleidelijk	
130 Ks1h3	donker grijs	scherp	
150 Zs1	donker grijs	scherp	Bodemhorizont: mogelijke AB. Geologische interpretaties: dekszand.
160 Zs1	geelbruin	beëindigd	Bodemhorizont: C.

boring 12 RD-X: 274.760. RD-Y: 575.269. Boormethode: edelmanboring, guts.

diepte lithologie	kleur	grens	
35 Ks1	grijs	scherp	
120 Vkm	bruinzwart	scherp	
140 Ks1h3	donker grijs	scherp	
150 Zs1	grijsbruin	beëindigd	Geologische interpretaties: dekszand.

Bijlage 2 Waarderingscriteria conform KNA 3.1

<i>Beleving</i>		opmerkingen
schoonheid	–	zichtbaarheid vanaf het maaiveld als landschapselement; vorm en structuur; relatie met omgeving
herinneringswaarde	–	verbondenheid met feitelijk historische gebeurtenis; associatie met toegeschreven kwaliteit of betekenis
<i>Fysieke kwaliteit</i>		opmerkingen
gaafheid	1/2/3	aanwezigheid sporen; gaafheid sporen; ruimtelijke gaafheid; stratigrafie intact; mobilia in situ; ruimtelijke relatie tussen mobilia onderling; ruimtelijke relatie tussen mobilia en sporen; aanwezigheid antropogeen biochemisch residu; stabiliteit van de natuurlijke omgeving
conservering	1/2/3	conservering artefacten (metaal/overig) conservering organisch materiaal
<i>Inhoudelijke kwaliteit</i>		opmerkingen
zeldzaamheid	1/2/3	het aantal vergelijkbare monumenten (monumenttypen) van goede kwaliteit uit dezelfde periode binnen dezelfde archeoregio waarvan de aanwezigheid is vastgesteld; idem, op basis van een recente en specifieke verwachtingskaart
informatiewaarde	1/2/3	opgraving/onderzoek van vergelijkbare monumenten binnen dezelfde archeoregio (minder/meer dan 5 jaar geleden; volledig/partieel); recent en systematisch onderzoek in de betreffende archeoregio; recent en systematisch onderzoek van de betreffende archeologische periode; passen binnen vastgesteld onderzoeksprogramma van universitair instituut, RCE of anderen
ensemblewaarde	1/2/3	synchrone context: voorkomen van monumenten uit dezelfde periode binnen de micro-regio; diachrone context: voorkomen van monumenten uit opeenvolgende perioden binnen de micro-regio; landschappelijke context: fysisch- en historisch-geografische gaafheid van het contemporaine landschap; aanwezigheid van contemporaine organische sedimenten in de directe omgeving
representativiteit	–	kenmerken voor een bepaald gebied en/of periode; het aantal vergelijkbare monumenten van goede fysieke kwaliteit uit dezelfde periode binnen dezelfde archeoregio waarvan de aanwezigheid is vastgesteld en waarvan behoud is gegarandeerd; idem, op basis van een recente en specifieke verwachtingskaart

Bijlage 3. Een overzicht van geologische (chronostratigrafische) en archeologische periodes. Door: A.J. Wullink. Gebaseerd op: Brandt et al. 1992; De Mulder et al. 2003; Berendsen 2004.